TARIXIY-MADANIY MEROS VA YOSHLAR: MILLIY O‘ZLIKNI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Sa’dullayeva Ro‘za Davlatyor qizi
Toshkent gumanitar fanlar universiteti
2-bosqich talabasi

Annotatsiya: mazkur maqolada tarixiy-madaniy merosning yoshlar milliy o‘zligini shakllantirishdagi o‘rni tarixiy xotira va zamonaviy identifikatsiya jarayoni bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi. Tarixiy meros moddiy yodgorliklar majmui emas, bki xalqning tarixiy tajribasi, madaniy xotirasi va avlodlar o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlovchi muhim omil sifatida qaraladi. O‘zbekistonning UNESCO tomonidan e’tirof etilgan moddiy va nomoddiy merosi misolida yosh avlodning tarixiy tafakkurini shakllantirish, merosni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish va raqamli muhitdan foydalanish masalalari yoritiladi. Maqolada milliy o‘zlikni shakllantirish tarixiy ma’lumotlarni yodlash bilan emas, ularning mazmunini anglash, manbalarni tahlil qilish va madaniy merosni zamonaviy hayot bilan bog‘lash orqali amalga oshishi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Tarixiy-madaniy meros, milliy o‘zlik, tarixiy xotira, madaniy identifikatsiya, tarixiy tafakkur, yoshlar, nomoddiy meros, raqamli muhit, madaniy davomiylik.

Tarixiy-madaniy meros jamiyatning o‘tmishidan qolgan moddiy boyliklargina emas. U tarixiy obidalar, qo‘lyozmalar va san’at asarlari bilan bir qatorda til, urf-odat, musiqa, xalq og‘zaki ijodi, hunarmandchilik va avloddan avlodga o‘tib kelayotgan bilimlarni ham qamrab oladi. Shu sababli merosning haqiqiy qiymati uni saqlash bilangina emas, keyingi avlod tomonidan qanday anglanishi va davom ettirilishi bilan belgilanadi. O‘zbekistonning tarixiy-madaniy merosi bu masalaning ahamiyatini yaqqol ko‘rsatadi. UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakatning Butunjahon merosi ro‘yxatida 8 ta obyekt mavjud. Ular orasida Ichan Kal’a, Buxoro va Shahrisabz tarixiy markazlari, Samarqand - “madaniyatlar chorrahasi”, “Ipak yo‘llari: Zarafshon-Qoraqum yo‘lagi” hamda Toshkent modernistik me’morchiligi mavjud. Nomoddiy madaniy meros bo‘yicha esa O‘zbekistonga tegishli 18 ta element xalqaro ro‘yxatlarda qayd etilgan. Ular qatorida Shashmaqom, Katta ashula, Askiya, Boysun

madaniy makoni, palov madaniyati va boshqa an’analar mavjud. Mazkur ko‘rsatkichlar merosning ko‘lamini ifodalaydi, ammo uning yoshlar hayotidagi ahamiyatini faqat meros obyektlarining soni bilan belgilab bo‘lmaydi. Asosiy masala-yosh avlod ushbu meros orqali o‘z tarixini qanday anglayotgani va uni bugungi hayoti bilan qanday bog‘layotganidadir.

Milliy o‘zlikning shakllanishida tarixiy xotira alohida ahamiyatga ega. Tarixiy xotira o‘tmishdagi voqealarni yodda saqlashdan iborat emas; u jamiyatning o‘z tarixiga qanday ma’no berishi bilan bog‘liq. Shu sababli yoshga tarixiy sanalar va shaxslarni yodlatishning o‘zi tarixiy tafakkurni shakllantirmaydi. Tarixiy tafakkur voqealarning sabab va oqibatlarini ko‘ra olish, tarixiy manbani tahlil qilish va o‘tmish bilan bugungi kun o‘rtasidagi aloqani anglash orqali shakllanadi.

Bu jihat tarixiy shaharlar va obidalarni o‘rganishda ham ko‘rinadi. Samarqand yoki Buxoroning tarixiy markazini o‘rganish faqat me’moriy yodgorliklarning nomi va sanasini bilish bilan cheklanmasligi kerak. Ushbu shaharlarning ilm-fan, savdo, hunarmandchilik va madaniyatlararo aloqalardagi o‘rnini anglash orqali tarixiy obyektning mazmuni ochiladi. Samarqandning UNESCO tomonidan “madaniyatlar chorrahasi” sifatida e’tirof etilishi ham uning qiymati alohida binolargagina emas, balki turli tarixiy va madaniy jarayonlarning kesishgan makoni ekaniga bog‘liqligini ko‘rsatadi. Nomoddiy merosda esa masala yanada murakkab. Chunki moddiy yodgorlikni muhofaza qilish mumkin, ammo musiqa, og‘zaki ijod, hunarmandchilik yoki ustoz-shogird an’anasi faqat amaliy davomiylik orqali yashaydi. UNESCO ma’lumotlarida O‘zbekistonga tegishli 18 ta nomoddiy madaniy meros elementi qayd etilgani ushbu meros qatlamining kengligini ko‘rsatadi. Masalan, hunarmandchilikni faqat tayyor buyum sifatida ko‘rish uning mazmunini toraytiradi. Buyumning ortida materialni tanlash, uni qayta ishlash, bezash va tayyorlashga oid bilimlar tizimi mavjud. Bu bilimlar ustoz-shogird munosabati, oila va ta’lim muassasalari orqali keyingi avlodga o‘tadi. UNESCOning O‘zbekistondagi kulolchilik an’analariga oid materiallarida ham bunday bilimlarning oilada, ustoz-shogird tizimida, san’at maktablari va oliy ta’lim muassasalarida uzatilishi qayd etilgan. Shu nuqtadan kelib chiqib, yoshlarni meros bilan tanishtirishning asosiy vazifasi uni tayyor axborot sifatida berish emas, balki yoshlarning ushbu merosni tushunishiga imkon yaratishdir. Tarixiy obyektni ko‘rish, milliy kuy tinglash yoki hunarmandchilik namunasini tomosha qilishning o‘zi yetarli emas. Yoshlar uning kelib chiqishi, shakllanish sharoiti, jamiyatdagi vazifasi va bugungi ahamiyati haqida savol bera olishi kerak. Ana shunda meros tashqi ramzdan bilim va tafakkur manbaiga aylanadi. Tarixiy-madaniy meros yosh avlodning milliy o‘zligini shakllantirishda muhim ijtimoiy-

psixologik resurslardan biri hisoblanadi. G.M. Andreevaning ijtimoiy psixologik qarashlariga ko‘ra, shaxsning ijtimoiylashuvi jamiyat tomonidan shakllantirilgan qadriyatlar, me’yorlar va munosabatlarni o‘zlashtirish jarayoni bilan chambarchas bog‘liq [6].

O‘zbekistonda nomoddiy madaniy merosni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish bo‘yicha amaliy tajriba ham mavjud. UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, 2019-yilda Toshkentda o‘qituvchilarning nomoddiy madaniy merosni formal va noformal ta’limga kiritish imkoniyatlarini rivojlantirishga bag‘ishlangan seminar o‘tkazilgan. Loyiha doirasida an’anaviy xalq qo‘shig‘i asosida musiqa darsi va xalq o‘yini asosida jismoniy tarbiya darsi kabi namunalar ishlab chiqilgan. Bunday yondashuvning ahamiyati shundaki, meros alohida yodlanadigan mavzu emas, ta’lim mazmunining bir qismiga aylanadi. Yosh tarixiy-madaniy hodisani boshqa bilimlar bilan bog‘lab o‘rganadi. Natijada tarixiy bilim faqat nazariy ma’lumot bo‘lib qolmay, tahlil va amaliy tajriba bilan mustahkamlanadi.

Bugungi sharoitda bu jarayonni raqamli muhitdan tashqarida tasavvur qilish qiyin. Elektron kutubxonalar, raqamlashtirilgan hujjatlar, virtual muzeylar va tarixiy obyektlarning raqamli tasvirlari yoshlarning merosga kirish imkoniyatini kengaytirmoqda. Ammo raqamlashtirishning o‘zi tarixiy bilimning ishonchliligini ta’minlamaydi. Internetdagi tarixiy ma’lumotlarning bir qismi ilmiy manbaga emas, shaxsiy talqin yoki tekshirilmagan axborotga asoslangan bo‘lishi mumkin. Shu sababli yoshlarning tarixiy merosni o‘rganishida manba bilan ishlash ko‘nikmasi muhim. Ma’lumotning muallifi va kelib chiqishini aniqlash, turli manbalarni qiyoslash, dalil va talqinni farqlash tarixiy tafakkurning asosiy belgilaridan biridir. Bu ko‘nikma milliy o‘zlikni ham yuzaki hissiy munosabatdan ilmiy anglash darajasiga olib chiqadi. Inson o‘z tarixini bilishi bilan birga, u haqidagi ma’lumotning qanchalik asosli ekanini ham tekshira olishi kerak.

Tarixiy-madaniy meros yoshlarning milliy o‘zligini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. N. Jo‘rayevning tarix falsafasiga oid qarashlari tarixiy xotira va tarixni anglashning inson hamda jamiyat hayotidagi ahamiyatini tushunishga imkon beradi [2]. Abdulla Avloniy esa yosh avlodning ma’naviy-axloqiy kamolotiga alohida e’tibor qaratib, “Bir kishi o‘zidan xabardor bo‘lmasa, ilmni, ulamoni, yaxshi kishilarni, yaxshi narsalarni, yaxshi ishlarning qadrini, qimmatini bilmas”, deb ta’kidlaydi [3].

Milliy o‘zlik masalasini globallashuvdan ajratib ko‘rish ham mumkin emas. Bugungi yosh bir vaqtning o‘zida turli madaniy makonlarning axborotini qabul qilmoqda. Shu sharoitda milliy o‘zlikni boshqa madaniyatlardan uzoqlashish sifatida

tushunish to‘g‘ri emas. Aksincha, o‘z tarixiy va madaniy asoslarini anglagan shaxs boshqa madaniyatlar bilan munosabatga kirishganda o‘zining madaniy mezonlarini yo‘qotmaydi. Demak, zamonaviy milliy o‘zlikning mazmuni yopiq madaniy muhitda qolish emas, ochiq axborot makonida o‘zligini anglagan holda mustaqil fikrlay olishdir. Biroq tarixiy-madaniy merosni yoshlar orasida targ‘ib qilishda yana bir muhim masala mavjud. Merosni faqat “faxr manbai” sifatida ko‘rsatish uning ilmiy mazmunini toraytirishi mumkin. Tarixiy obyekt yoki madaniy an’ana o‘zining shakllanish sharoiti, rivojlanish bosqichlari va jamiyatdagi vazifasi bilan birga o‘rganilgandagina uning haqiqiy qiymati ochiladi. Ilmiy yondashuv merosning qadrini kamaytirmaydi; aksincha, uni shior va hissiy ta’riflardan dalil va tahlil darajasiga olib chiqadi. Shu bois yoshlarni tarixiy-madaniy merosning passiv kuzatuvchisi sifatida emas, faol tadqiqotchisi sifatida shakllantirish muhim. Talabaning o‘z hududidagi tarixiy obyekt haqida manbalar asosida izlanishi, oilasida saqlanayotgan eski surat yoki hujjatlarni o‘rganishi, mahalliy hunarmandchilik yoki folklor namunasini hujjatlashtirishi tarixiy bilimni shaxsiy tajriba bilan bog‘laydi. Bunday faoliyat orqali tarix darslikdagi ma’lumotdan chiqib, insonning o‘z hayoti va muhitini anglash vositasiga aylanadi. Natijada tarixiy-madaniy merosning yoshlar uchun ahamiyati uning qanchalik ko‘p targ‘ib qilinishida emas, balki qanchalik chuqur anglanishida namoyon bo‘ladi. Merosni bilishning o‘zi yetarli emas; uning tarixiy mazmunini tushunish, manbalar asosida tahlil qilish va zamonaviy hayot bilan bog‘lay olish zarur. Ana shu jarayonda tarixiy xotira milliy o‘zlikning mazmuniy asosiga aylanadi.

Tarixiy-madaniy meros yoshlar milliy o‘zligini shakllantirishda o‘tmish haqidagi bilimni saqlash vositasidan ko‘ra kengroq vazifani bajaradi. U insonning tarixiy ildizlarini anglashiga, o‘z jamiyatining madaniy tajribasini tushunishiga va avlodlar o‘rtasidagi uzviylikni his etishiga imkon beradi. O‘zbekistonning UNESCO doirasida e’tirof etilgan moddiy va nomoddiy merosi ushbu jarayon uchun katta tarixiy va madaniy manba mavjudligini ko‘rsatadi. Zamonaviy sharoitda asosiy vazifa yoshga tarixni ko‘proq yodlatish emas, tarixiy fikrlashni shakllantirishdan iborat. Buning uchun merosni ta’lim mazmuniga integratsiya qilish, nomoddiy madaniy tajribalarni amaliy o‘rganish, raqamli manbalardan foydalanish bilan birga ularning ishonchliligini tekshirish va yoshlarni mustaqil izlanishga jalb etish zarur. Shunday yondashuvdagina tarixiy-madaniy meros muzeydagi eksponat yoki darslikdagi mavzu bo‘lib qolmaydi. U yoshning o‘zligini anglash jarayonida ishtirok etadigan bilim va tajriba tizimiga aylanadi. Milliy o‘zlik esa tayyor shiorlar orqali emas, o‘z tarixini

bilish, uning murakkabligini anglash va shu tarixning davomchisi sifatida mas’uliyatni his qilish orqali shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati::

1. I.A. Karimov Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. N.Jo‘rayev Tarix falsafasining nazariy asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘zbekiston.
4. A. Fitrat Oila yoki oila boshqarish tartiblari. – Toshkent: Ma’naviyat.
5. R. Mavlonova, O. To‘rayeva, K. Holiqberdiyev Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi.
6. G.M. Andreeva Социальная психология. – Москва: Аспект Пресс, 2004.
7. D.G. Myers Social Psychology. – New York: McGraw-Hill.